

УДК 165.43

Л 33

Андрій ЛЕБІДЬ

ПАРАДИГМА РЕАЛІЗМУ ТА ТЕОРІЇ ІСТИНИ

У статті аналізується аналітична спадщина реалізму і антиреалізму. Предметом розвідки є основні аспекти розвитку та раціонального досвіду реалізму і антиреалізму, а також особливості методологічних підходів її представників. Також досліджуються деякі аспекти поняття істини. Автор висуває аргументи, які визначають її специфіку в контексті сучасної епістемології. Висвітлюються способи репрезентації кореспондентної теорії істини, причини кризи в її сприйнятті та оцінці.

Ключові слова: істина, реалізм, науковий реалізм, антиреалізм.

Постановка проблеми. Філософські баталії навколо проблеми реалізму та антиреалізму не вщухають уже яке століття. Це зайвий раз підкреслює її значущість та актуальність. Особливого розголосу ця проблема набула в контексті аналітичної філософії, ставши чи не одним (поряд із проблемою істини в межах реалістської та антиреалістської парадигм) з основних її об'єктів рефлексії, а, отже, нашою **метою** буде розгляд базових положень реалістської та антиреалістської парадигм і рефлексія тих трансформацій, які відбуваються в їх контексті із поняттям істинності наукового знання і, зокрема, кореспондентною теорією істини. Одним з найперших, хто заактуалізував дослідження дихотомії реалізм – антиреалізм в контексті боротьби за здоровий глузд проти ідеалізму, був Дж. Мур та деякі інші представники британського кола філософів-аналітиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не буде перебільшенням ствердити, що поняття реалізму і, зокрема, поняття наукового реалізму, а також, відповідно, антиреалізму у різний

спосіб витлумачуються представниками аналітичної філософії. І це, зі свого боку, додає плутанини щодо розуміння самого терміна, хоча й так званий “verbal disputes” є науковим ідеалом аналітичної філософії, її наріжним каменем. На щастя, незважаючи на відмінні уявлення щодо суті реалізму та антиреалізму, все ж таки існує загальне ядро ідей, типовим прикладом якого є утвердження як базових співіснування двох модусів реалізму, про які вже йшлося: онтологічного та гносеологічного.

Перш ніж розглядати нюанси парадигми реалізму та заактуалізованої в цьому контексті проблеми істини, визначимо основні підходи щодо самого поняття реалізм. Найчастіше реалістська парадигма описується в термінах епістемологічних досягнень наукових теорій і моделей. З погляду такого підходу, реалізм постає як позиція відносно фактичного епістемологічного статусу теорій (або її компонентів). Так, більшість філософів визначають парадигму реалізму в термінах істинності (приблизної істинності) наукових теорій або її деяких аспектів: Е. Нагель [14, 106 – 153], головна ідея якого полягає в тому, що реалізм підкреслює використання теоретичних пропозицій як засновків у теоретичному поясненні, а самі теоретичні пропозиції є або істинними, або хибними.

Інші визначають реалізм з погляду успішності наукових теорій, що відображають відношення постулатів цієї теорії до об'єктів та явищ у світі як спостережуваних, так і неспостережуваних. Так, для Дж. Смарта [15, 36 – 37] та Я. Хакінга [10] реалістська парадигма каузально пов'язана із матеріалістичною позицією; взаємодія наукових теорій і матеріальної дійсності є, на їхню думку, принциповим для реалізму.

Ще інші визначають реалізм не в термінах істинності або успішності, а з погляду віри в онтологію наукових теорій. Спільним для всіх цих підходів є думка про те, що наукові теорії мають певний пізнавальний статус, потенціал: вони адекватно описують світ, а тому є успішними науковими теоріями [12].

Ще один підхід щодо парадигми реалізму можна виразити через мету наукового дослідження, як це робить Б. ван Фраасен [17]. Реалісти вважають, що мета науки – дати істинний опис об'єктів і явищ, що не може не викликати здорового скептицизму. Якщо наука дійсно прагне до істини і наукова практика є успішною, така характеристика реалізму в термінах мети наукового

дослідження є прийнятною, але недостатньою, бо таке розуміння суті наукового реалізму нічого не говорить про прогностику наукової теорії і в цьому відношенні є недовизначеним [12, 197].

Проблемним у контексті дилеми реалізм-антиреалізм може виявитися відмінність у статусі, евристиці тощо в межах наукової теорії спостережуваних і неспостережуваних об'єктів [13], що загуалізовує передовсім деякі форми антиреалізму, які виправдовують істинну оцінку тільки спостережуваних фактів, тоді як реалісти суттєво не розрізняють епістемологічний статус і не роблять відмінностей між спостережуваним і неспостережуваним. Але до того ж впевнено говорити про істину суджень щодо таких фактів, м'яко кажучи, вже проблематично. Тому й постає спокуса відмовитися від істини як такої, змінивши її чи-то достовірністю, чи-то успішністю.

Будь-яка версія реалізму стверджує об'єктивне існування певного роду сутностей і залежно від характеру цих сутностей можна говорити про метафізичний реалізм, наївний реалізм, науковий реалізм, психологічний реалізм тощо. Ствердження реального існування різного роду сутностей передбачає ще й визначення їх у взаємодії зі свідомістю, а потім їхню можливість адекватної репрезентації.

Отже, реалізм передбачає існування двох взаємопов'язаних модусів: онтологічного та гносеологічного; хоча прийняття одного (здебільшого першого) із необхідністю не детермінує прийняття другого. Онтологічний модус реалізму зреалізовується через артикулювання реального існування об'єктів, що репрезентовані в межах тої чи тої наукової теорії. Гносеологічний модус реалізму зреалізовується через утвердження позиції, відповідно до якої описувані теоріями об'єкти, явища можуть бути або істинними, або хибними, що засвідчує існування, а також можливість пізнання певної об'єктивної реальності, структурово відмінної від реальності даної нам.

Протилежну реалізму позицію прийнято називати антиреалізмом. Антиреалізм у межах аналітичної філософії, який виник у 70-х рр. ХХ ст., на думку його послідовників, є духом філософської системи, що не вичерпується лише обґрунтуванням методологічного принципу; він є цілісною позицією, що знімає суперечність реалізму та ідеалізму. Тоді як реалісти переконані в існуванні об'єктивних

істин, у межах антиреалістської парадигми стверджується: пізнати можна тільки те, що сприймається як достовірне.

Характеризуючи парадигму антиреалізму, Н. Гудмен зауважує, що для неї характерним є рух від єдиної теорії істини, яка фіксує знання про нерухомий світ, до різноманіття правильних, часом суперечливих версій світів, які лише перебувають на стадії формування [4, 117]. На його думку, характер світу залежить від правильності його описання.

Таблиця 1

	РЕАЛІЗМ	АНТИРЕАЛІЗМ
ОНТОЛОГІЧНИЙ МОДУС	об'єкти зовнішнього світу реально існують	номіналізм, інструменталізм, ідеалізм,
	об'єкти зовнішнього світу не залежать від свідомості	семантичний антиреалізм,
ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ МОДУС	об'єкти зовнішнього світу є пізнаваними	конвенціоналізм, дефляціонізм, операціоналізм

У контексті реалістської проблематики в межах аналітичної філософії значне місце необхідно відвести проблемі істини, що розглядається основоположною як для парадигми реалізму, так і для парадигми антиреалізму. Проблема істини є однією із класичних у теорії пізнання, розв'язання якої традиційно відносять до теорії істини. Проблемний характер питання про істину, зі слів Дж. Остіна, полягає в тому, що вона “сама по себе єсть лише абстрактное существительное, верблюд, который тащит на себе логическую конструкцию и который не может пройти незамеченным даже мимо грамматика. Шляпы долой, мы почтительно подступаем к ней, держа наготове категории. Мы спрашиваем себя, является ли Истина субстанцией..., качеством... или отношением (соответствия)... Что же представляет собой то, о чем мы говорим, что оно истинно или ложно? Или, как именно выражение «является истинным» используется в предложениях естественного языка?” [6, 138].

Якщо наукова теорія в межах реалістської парадигми може бути або істинною, або хибною, постає питання про критерії,

радше, умови істинності такої теорії. На нашу думку, парадигму реалізму найадекватніше репрезентує кореспондентна теорія істини, що істинною визначає ту теорію, положення якої перебувають у відношенні відповідності до “реального” стану справ або ж факту. Ми зумисно беремо поняття реального у лапки, мотивуючи це семантичною та синтаксичною невизначеністю уживаного нами терміна.

У межах парадигми реалізму та репрезентованої нею кореспондентної теорії істини, істина є властивістю таких і тільки таких положень наукової теорії, які відповідають фактам об’єктивної реальності. Отже, істина є реальною і цілком досяжною властивістю наукових теорій, речень, пропозицій тощо, а інструментом і гарантом побудови істинної картини світу є наука.

Однак, на нашу думку, таке уявлення про істину схарактеризовує її як “ідеальний тип”. Наука ніколи не зможе претендувати на абсолютний характер істини; така істина є лише ідеалом, до якого прагне наука. На наше переконання, результатом наукового пошуку є приблизно істинні теорії, а тому істину не можна розглядати в абсолютному вимірі, а повсякчас – у відносному.

До того ж теорія істини парадигми реалізму, кореспондентна теорія є й найслабшим її (парадигми) репрезентантом. Найперше, що спадає на думку, як розрізнити “реальний” стан речей і реальний? Як схопити у свідомості факти об’єктивної реальності? І чи можемо ми бути певні того, що ці факти репрезентують зовнішній щодо свідомості світ? Де у світі, у просторово-часовому континуумі, наприклад, є факт того, що існує таке пусте поняття, як “нинішній король Франції”, який є справедливим правителем і захоплюється філософією логічного атомізму та теорією типів Б. Рассела? В якому сенсі цей факт реально (чи “реально”) існує у світі?

Ця серія питань наводить на слушну думку: факт, послуговуючись прозрінням П. Стросона, є тим, що судження, за умови їх істинності, стверджують, а не тим, про що вони говорять (“Facts are what statements (when true) state; they are not what statements are about”) [16, 57].

Такий підхід не розв’язує проблеми. По-перше, судження можуть бути віднесені до людини, яка, власне, і стверджує про щось. Факт, полишений такої можливості, якщо можна так сказати, є безвідносним. По-друге, факти концептуально залежні; ми визнаємо

фактичний характер нашого досвіду, послуговуючись певною концептуальною схемою, отже, факти напряду залежні від мислення.

Остання позиція якнайкраще репрезентована у семантичній теорії істини А. Тарського, відповідно до якої висловлювання є істинним, якщо воно відповідає умовам його істинності. Важливим для розуміння останнього є розрізнення А. Тарським двох рівнів мови: об'єкт-мови та метамови. Так, речення, для якого встановлюється його істиннісне значення, формулюється на рівні об'єктної мови (O_1), а умови його істинності – на метамовному рівні (M_1). Зі свого боку, умови істинності речення на метамові (M_1) встановлюються на рівні метамови, порядково вищого за нього (M_{12}), для якого (M_1) виступає об'єктним рівнем мови. Для (M_{12}) є свій метамовний рівень і так далі. Із цього слідує, що кожний метамовний рівень означає прийняття відповідної нової концептуалізації, а відношення референції має місце не між мовою та екстралінгвістичним контекстом (реальністю як такою), а між двома мовами. А, отже, будь-які розмисли про принцип відповідності суджень і фактів є недоречними. Парадигма реалізму і репрезентована ним кореспондентна теорія істини зазнає повне фіаско.

До того ж цілковито невизначеним виявляється і поняття відповідності. Що це? Копіювання, відображення реальності у свідомості? Прийнятної відповіді, як нам видається, годі й сподіватися. На труднощі розуміння цього поняття вказує і Х. Патнем: “Вопрос, который с самого начала доставлял... беспокойство, – это вопрос, знакомый каждому философу, а именно: представление о том, что слова «соответствуют» определенным объектам (где мыслится, что представление об объекте обладает определенной референцией, независящей от концептуальной схемы), давно уже казалось мне проблематичным хотя я и не видел ему какой-либо альтернативы” [7, 209].

Треба відзначити, що послідовники парадигми реалізму намагалися дати гідну відповідь на усі звинувачення кореспондентної теорії істини у метафізичності. Так, зокрема, реагуючи на сформульовані А. Тарським постулати та їх рецидиви в межах парадигми реалізму були сформульовані принципи, якими семантична теорія істини А. Тарського мала бути доповнена:

а) якщо висловлювання істинне – має бути щось таке, що робить це висловлювання таким;

б) те, що робить висловлювання істинним залежить від того, яким є світ і не залежить від концептуальних схем, когнітивних можливостей чи умов істинності висловлювань¹.

Безперечним здобутком реалістської парадигми її послідовники вбачають у її емпіричному характері. Реалістська парадигма, на їх думку, відповідає усім вимогам, які самі ж її апологети висувають до наукових гіпотез, а саме:

а) реалістська парадигма є емпіричною за своєю суттю, отже, відображає реальний розвиток науки у її прикладному характері;

б) пояснювальна функція реалістської парадигми може бути схарактеризована в дусі “no miracle argument”².

“No miracle argument” сутнісним для парадигми реалізму визначає феномен успішної науки, для якої характерними, на думку Р. Бойда та Х. Патнема, є такі принципи:

а) будь-які наукові терміни є референтними, тобто щось позначають;

б) наукові теорії є приблизно істинними;

в) однакові терміни можуть мати однакові референти, навіть якщо вони є складовими різних теорій.

Обґрунтування реалістської парадигми також пов’язане і з “висновком до найкращого пояснення” наукових гіпотез через методологію абдуктивного висновування як ймовірнісне висновування від часткового до загального.

Антиреалістські тенденції у філософії науки спонукали до відмови від поняття істини, принаймні, у її класичному розумінні та заміни її поняттям, наприклад, достовірність, релевантність тощо. Отже, пов’язання істиннісного значення із висловлюваннями у межах, зокрема, буденної мови, привела до дефляціоністських тенденцій щодо поняття істини. Так, у А. Айєра читаємо: “обычно предполагается, что дело философа, который связан с «истиной», –

¹ Спираючись на позицію Д. Девідсона, під умовами істинності висловлювань послідовники парадигми реалізму розуміють фактичний стан справ, онтологічно, а не каузально, незалежний від свідомості.

² Х. Патнем, роз’яснюючи суть “no miracle argument” зауважує, що реалістська парадигма є єдиною з-поміж усіх, яка не вбачає дива у прогресивному поступі науки.

это ответить на вопрос: «Что есть истина?», – и что на этот вопрос есть единственный ответ, о котором справедливо можно сказать, что он и составляет «теорию истины». Но когда мы приступаем к рассмотрению того, что на самом деле влечет этот знаменитый вопрос, то обнаруживаем, что это вопрос, не поднимающий какую-то подлинную проблему, и, следовательно, для его обсуждения не может требоваться никакая теория” [1, 125].

На думку філософа, усі питання, що мають форму “Що є х?” вимагають визначення специфіки вживання символу “х”. Тобто речення, в яких зустрічається “х”, повинні транспонуватися в еквівалентні речення, які не містять “х” або його синонімів. Застосовуючи до питання “Що є істина?” подану схему, коли “х” – істина, маємо речення на зразок “(пропозиція) р – істинна”. Як зауважує А. Айер: “во всех предложениях формы «р истинна» выражение «истинна» логически избыточно” [1, 127]. Отже, сказати, що пропозиція істинна, означає лише її ствердження, тоді як сказати, що вона хибна – стверджувати її суперечність. Це вказує, що поняття “істина” та “хиба” нічого додатково не позначають, а функціонують у реченнях лише як знаки ствердження та заперечення. У такому разі, як свідчить А. Айер, взагалі безглуздо аналізувати поняття “істина”.

Тенденція дефляціонувати поняття істини, принаймні в межах буденної мови, віднаходить своє продовження в концепції “пізнього” Л. Вітгенштайна. На його думку: “истинность определенных эмпирических предложений относится к нашей системе референций” [3, 333], то “в употреблении выражения «истинно или ложно» есть нечто дезориентирующее” [3, 347]. Оскільки не існує єдиних критеріїв істинності для усіх мов та мовних ігор, то мислитель пропонує відмовитися від категорії “істина”, замінивши її категорією “достовірність”. Достовірність, за Л. Вітгенштайном, – не просто те, у чому людина переконана, а те, в чому вона не може бути не переконана.

Критикуючи ідеал точного і логічно чіткого знання, що описує факти, Дж. Остін уважає, що, побудована на емпіризмі та логіцизмі, така методологія аналізу є помилковою. Британський філософ пов’язує це із недостатньою точністю наших відчуттів, можливістю збігу відчуття і фізичного об’єкта. Насправді, ми оперуємо тільки даними, які є позначеннями найбільш звичних

вживань наших відчуттів. Ці вживання, в істинності яких ми впевнені, слід називати “судженнями чуттєвого сприйняття”. Дж. Остін у зв’язку із цим, як і Л. Вітгенштайн, наголошує на необхідності заміни категорії “істина” категорією “достовірність”.

Однак ідея відповідності суджень фактам як критерій істини не може бути повністю відкинута, її необхідно лише доповнити. Так, у багатьох ситуаціях ставиться питання не про істинність або хибність сприйняття, а про його доречність, адекватність, точність тощо. Так, наприклад, якими істинними чи хибними можна назвати передвиборні обіцянки, виголошені кандидатами на державні посади? Зважаючи на це, Дж. Остін пропонує замінити кореспондентну теорію істини як теорію відповідності “теорією комунікації”, яка, на його думку, розширить діапазон теоретичного опису досвіду. Характерним для будь-якої мовної гри як однієї з форм досвіду є те, що ми в неї віримо, відповідно значення слів конкретизуються не засобами логіки, а в процедурі їх (слів) вживання. І тому безсумнівно, що віра в авторитет (в тому числі й істини) є частиною акту комунікації, який ми всі постійно здійснюємо.

Антиреалістською за духом є й так звана “песимістична мета індукція” Л. Лаудана, який, досліджуючи феномен науки, дійшов висновку, що сама її історія нівелює усі (або майже усі) здобутки реалістської парадигми. Головна ідея Л. Лаудана полягала в такому: в історії науки можна віднайти багато теорій, які досить довгий час уважалися істинними, а потім виявилися хибними. Послугуючись індуктивним методом виведення, можемо констатувати, що сучасні теорії з великою ймовірністю потенційно можуть бути більше хибними, ніж істинними. Л. Лаудан наводить список таких теорій, назвавши його “історичним гамбітом”. До таких він відносить:

- теорію флогістону;
- теплородну теорію горіння;
- теорію кришталевих сфер античної космології;
- гуморальну теорію;
- теорію ефіру;
- теорію віталізму та ін.

Думку Л. Лаудана підсумовує Х. Патнем, який зауважує: оскільки жоден із наукових термінів, використовуваних останні

п'ятдесят років, не мали референтів, може статися, що й терміни, які використовує сучасна наука, також, імовірно, не мають референтів.

Наступний антиреалістський аргумент пов'язаний із тезою про емпіричну недовизначеність наукових теорій, який вказує на можливість двох емпірично еквівалентних теорій, що мають відмінний теоретичний зміст. А оскільки емпірично ці теорії однаково підтверджуються, ми не можемо достеменно ствердити, яка з них істинна. Отже, обидві ці теорії мають однаковий епістемічний потенціал. Л. Лаудан з цього приводу зазначає, що цей аргумент “приводит к утверждению о том, что научные правила или оценочные критерии не позволяют однозначно и недвусмысленно предпочесть некоторую теорию всем ее конкурентам” [5, 304].

Цей аргумент представлений також у концепції науки А. Пуанкаре, що є наслідком розв'язання ним проблеми вибору фізичної геометрії в теорії відносності. Так, на думку цього видатного вченого, жодна геометрія не може бути істиннішою за іншу; вона може бути тільки зручнішою [8, 41].

Аргумент А. Пуанкаре щодо емпіричної недовизначеності наукових теорій доповнює антиреалістський аргумент еквівалентних описів. Цей аргумент уможлиблює існування декількох теорій, які однаково успішно описують спостережувані факти (явища), але водночас представляють різні онтології. А оскільки, послугуючись одним і тим же емпіричним фактажем, ми в змозі побудувати зовсім відмінні теоретичні структури, то про яку реалістську їх інтерпретацію може йтися. Вона неможлива. А. Пуанкаре з цього приводу зауважує, що дві суперечливі теорії можуть бути корисними для дослідження тоді, якщо вони не будуть підміняти одна одну [8, 133]. Він наводить приклад, що оскільки принципи геометрії не є фактами досвіду, то й досвід нездатен розв'язати питання про вибір між гіпотезою Евкліда та гіпотезою Лобачевського.

З погляду об'єктивної адекватності, філософи-антиреалісти сумнівними вважають більшість реалістських аргументів на користь парадигми реалізму та кореспондентної теорії істини, зокрема, ідею успішності наукових теорій, “висновок до найкращого пояснення” тощо. Одна з таких антиреалістських програм – концепція “конструктивного емпіризму” Б. ван Фраасена, в якій її ідеолог поширює принципи дарвінізму на науку, а реалістську проблему пояснення успішності теорії розглядає як псевдопроблему.

Б. ван Фраасен пояснює це тим, що серед наукових теорій відбувається жорстка конкуренція і перемагає та наукова теорія, яка є успішною з погляду можливості зафіксувати, описати закономірності природних процесів. Згідно з думкою філософа, якщо теорія виходить за межі спостережуваних феноменів, то вона не викликає довіри. Єдиним безсумнівним в такій теорії є її потенційна емпірична адекватність, що засвідчує її успішність, про що вже йшлося.

Отже, якщо теорія позбавлена довіри, то щодо неї неможливо однозначно ствердити про її істинність. Наукова теорія є лише зручним засобом, інструментом передбачення. І доки вона є такою – доти вона виправдана. А виправданість наукової теорії також залежить від наших на неї сподівань, довіри до неї.

На відміну від апологетів реалістської парадигми, які метою науки вважають формування істинної картини світу і відповідно віри в істинність наукових теорій, Б. ван Фраасен зауважує: не можна говорити про істинність теорії, яка описує неспостережувані явища. Поняття істини, як вже зазначалося, замінюється ним поняттям “емпірична адекватність” теорії щодо правильності висновків про спостережувані явища.

Принцип “конструктивного емпіризму” відчутно похитнув позиції прихильників парадигми реалізму, але, на нашу думку, у нього є “слабкі” місця, які можуть бути використані на користь реалізму. Якщо й припустити емпіричну еквівалентність теорій, це ще не означає еквівалентність їх емпіричного підтвердження: однакові емпіричні дані, що виводяться із теорій як їх логічні наслідки, можуть у різний спосіб впливати на ці теорії. Крім цього, не усі емпіричні наслідки із необхідністю підтверджують гіпотези, із яких вони були виведені як їх логічні наслідки. Такі гіпотези можуть підтверджувати навіть такі дані, які не є логічними наслідками гіпотез.

Отже, антиреалістська теза про емпіричну недовизначеність наукових теорій засвідчує *circulus vitiosus* процедури емпіричної перевірки теорії за допомогою самої теорії, що аж ніяк не на користь істинності самої теорії та поняття істини як такого.

Наступ на парадигму реалізму і його найвразливіший компонент – кореспондентну теорію істини – зумовив появу концепцій уже без засадничого для парадигми реалізму поняття

істинності. Серед таких, наприклад, можна назвати концепції Н. Картрайт та Я. Хакінга, для яких джерелом їх антиреалізму є протиставлення фундаментальних і феноменологічних законів. Теоретичні об'єкти в "реалізмі щодо сутностей" Н. Картрайт та Я. Хакінга розглядаються як каузальні фактори. А оскільки взаємодія цих факторів у межах описуваних фундаментальними законами явищах є непередбачуваною, виправданим визнаються спрощення, ідеалізація, узагальнення поза межами реалістських інтерпретацій. А тому фізичні закони не можуть бути істинними. Такими є тільки створювані вченими ідеальні конструкції та моделі, які відповідають або не відповідають фундаментальним законам. Отже, істинність визначається не між об'єктом (явищем) і законом, який цей об'єкт (явище) описує, а від того може бути або істинним або хибним, а між законом і змодельованою реальністю неспостережуваних об'єктів (явищ).

Висновки. Незважаючи на досить потужну критику, реалістська парадигма залишається досить успішною системою, для якої характерним є поєднання таких фундаментальних для неї понять, як істина, референція, успішність наукових теорій. Таке поєднання уможливорює формулювання фундаментальних принципів парадигми реалізму:

- наукові теорії "дозрілої" науки є успішними;
- теорія, основоположні поняття якої є референтними, є успішною теорією;
- якщо теорія успішна, немає сумніву в тому, що її основоположні терміни є референтними;
- усі основоположні терміни в теорії "дозрілих" наук є референтними.

Парадокс у тому, що лише перший принцип є безсумнівним. Наявність фізичного референту понять теорії ще не гарантує успішність самої теорії, історія науки знає чимало випадків, коли неуспішні теорії мали референційні поняття. В історії науки було більше неуспішних теорій з істинними референтами, ніж успішних. Успішність наукової теорії не гарантує її референційність. Кількість успішних теорій із хибними референтами набагато більша за кількість успішних теорій з істинними референтами.

Безпідставність апеляцій до "реального" об'єкта зумовлена залученням до площини людської екзистенції символічних форм

(культури, науки, міфу тощо), що актуалізують світ у його штучному вимірі, про що переконливо свідчить, зокрема, Ж. Бодріяр, на думку якого, “немає більше дзеркала сутності й видимості, реальності та його концепту. Реальне породжується на основі мініатюризovaných чарунок, матриць і спогадів, моделей управління – і може безліч разів відтворюватися на цій основі. Йому більше не треба бути раціональним, адже воно більше не вимірюється жодною інстанцією, ідеальною чи негативною” [2, 6 – 7]. Штучність реальності конституює контекст, поза яким або нічого немає, або його зв’язок із нею настільки хиткий, що неможливо достеменно засвідчити про її вираження.

При цьому безпідставно говорити про будь-яку демаркацію уявного та дійсного, істинного та хибного тощо. Звичний бінаризм руйнується, як і зв’язки між бінарними опозиціями на кшталт “істина – хиба”. Наслідком такого “метафізичного суду” є те, що істина, як і хиба, вже не є чітко визначеною, вона є квазіістиною чи квазіхибою.

Жодне знання не може бути оцінене поза культурним контекстом, традицією, мовою і саме вони виявляють його, задають йому смисл. Така позиція є близькою до принципу “лінгвістичної відносності”, тези Сепіра-Уорфа, згідно з якою, наявний у людини образ світу значною мірою зумовлений системою мови, якою вона розмовляє. З цього приводу американський антрополог і лінгвіст Е. Сепір зазначає, що люди живуть не тільки в об’єктивному світі речей, а й у світі суспільної діяльності. Вони значною мірою перебувають під впливом мови, що є засобом спілкування конкретної спільноти. Оскільки “виникнення мови передувало початку розвитку матеріальної культури, то він і не міг, власне кажучи, мати місця допоки не сформувалася мова як інструмент вираження значення” [9, 42]. У такій системі реальність значною мірою несвідомо будується на підставі мовних норм, а сама “мова найкраще відображає дійсність” [18, 137].

Немає універсального, позаконтекстуального критерію істинності чи, за бажанням, достовірності. Істина постає як контекстуальна, локально-історична категорія, а уявлення про неї трансформуються від розуміння її як наслідку застосування адекватного методу пізнання до результативності соціально зумовленої перспективи. Новий образ світу формується відповідними соціальними

та лінгвістичними процесами, учасники яких перевантажені впливом ідеологем і структурою владних відносин.

Література

1. Айер А. Язык, истина и логика / А. Айер. – М. : “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2010. – 240 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр. – К. : Основи, 2004. – 230 с.
3. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – Часть I. – 612 с.
4. Гудмен Н. Способы создания миров / Н. Гудмен. – М. : Идея-Пресс, 2001. – 376 с.
5. Лаудан Л. Наука и ценности / Л. Лаудан // Современная философия науки: Знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада : Хрестоматия. – М. : Логос, 1996. – С. 295 – 342.
6. Остин Д. Три способа пролить чернила : Философские работы / Д. Остин. – СПб. : Алетейя, 2006. – 335 с.
7. Патнем Х. Введение к книге “Реализм и разум” / Х. Патнем // Современная философия науки: знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада : Хрестоматия. – М. : Логос, 1996. – С. 209 – 246.
8. Пуанкаре А. О науке / А. Пуанкаре. – М. : Наука, 1983. – 560 с.
9. Сепир Э. Избранные работы по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.
10. Хакинг Я. Представление и вмешательство / Я. Хакинг. – М. : Логос. – 1998. – 296 с.
11. Boyd R. Realism, underdetermination, and a causal theory of evidence / R. Boyd // *Nous*. – 1973. – № 7 (1). – P. 1 – 12.
12. Chakravartt A. Six degrees of speculation: metaphysics in empirical contexts / A. Chakravartt // *Images of Empiricism: Essays on Science and Stances*. – Oxford University Press, 2007. – P. 183 – 208.
13. Dicken P., Lipton P. What can Bas Believe? Musgrave and van Fraassen on Observability / P. Dicken, P. Lipton // *Analysis*. – 2006. – № 66. – P. 226 – 233.
14. Nagel E. The Structure of Science: Problems in the Logic of Scientific Explanation / E. Nagel. – New York : Harcourt, Brace & World, Inc. – 1961. – 618 p.
15. Smart J. Philosophy and Scientific Realism / J. Smart. – London : Routledge & Kegan Paul, 1963. – 160 p.
16. Strawson P. Truth / P. Strawson // *Proceedings of Aristotelian Society*. Virtual issue № 1 (Truth). – University of Warwick. – 2013. – P. 52 – 74.

17. Van Fraassen B.C. *The Scientific Image* / B.C. van Fraassen. – Oxford : Clarendon Press, 1980. – 235 p.

18. Whorf B. *Language, Thought and Reality* / B. Whorf. – Boston : Massachusetts Institute of Technology Press, 1956. – 278 p.

Лебедь Андрей. Парадигма реализма и теории истины.

Анализируется аналитическое наследие реализма и антиреализма. Предметом статьи являются основные аспекты развития и рационального опыта реализма и антиреализма, а также особенности методологических подходов ее представителей. Также исследуются некоторые аспекты понятия истины. Автор выдвигает аргументы, которые определяет ее специфику в контексте современной эпистемологии. Анализируются способы репрезентации корреспондентной теории истины, причины кризиса в её восприятии и оценке.

Ключевые слова: истина, реализм, научный реализм, антиреализм.

Lebid Andriy. Realistic paradigm and theories of truth.

The article is the publication of studies of the analytic heritage of the realism and antirealism. The subject of the article is basic aspects of the development of a rational experience of the realism and antirealism as well as specific features of methodological approaches of its representatives. The article investigates some aspects of concept of truth. The author proposes the arguments that defines its specifics in the context of modern epistemology. Ways of representation of the correspondence theory of truth, the causes of the crisis in its perception and evaluation are analyzed.

Key words: truth, realism, science realism, anti-realism.